

A gyűlölködés visszatérő alakzatai

„Ha nem tudsz kibogozni egy csomót, a legokosabb, amit tehetsz, hogy belátod; és a legtisztességesebb, ha bevallod. (Antiszemitizmus.) Hogy mit tegyünk a nyavalya meggyógyítása érdekében, az nem világos. Hogy mit nem szabad tennünk, az esetenként világos.”
(Ludwig Wittgenstein: Vermischte Bemerkungen)*

Éppen, mint egykoron, amikor Egyiptomból, a szolgaság házából Mózes vezetésével kivonuló nép előtt megnyílt a tenger, úgy özönlnek az óceán túloldaláról, Oroszország felől a zsidók az Újvilág földjére, kaftánostól, szakállasan, szegényes cókmojkáikkal, vállra vetett zsákjaikkal, ócska ládáikkal New Yorkba, amelynek immár New Jerusalem az új neve, ahogy erről egy eligazító tábla tudósít. A magas épületek falain pöffeszkedő cégtáblák reklámozzák az új tulajdonosokat: Moses Lazarus, Oppenheimer & Cohen, Aaron Levy, Seligman, Goldston Steinberg, s a legmagasabb épület tetején hatalmas zászló fennhézva hirdeti: Pulitzer Building. A Brodway közepén, hol is máshol, egy zsebre vágott kezű, dölyfös, pajeszos, a jóléttől kisé elhízott nagyorrú alak áll, hóna alatt az új tízparancsolat „Kitartás és Szorgalom” feliratú összegöngyölt tekercsével, az új Mózes, Oncle Sam piros-fehér csíkos nadrágjában, az igaz amerikai prototípusaként, amint kárörvendő mosollyal figyel a város egykori holland alapítóinak, a Schuylereknek, Stuyvesantoknak, Van Beekmaneknek a leszármazottait, akik elegáns öltözetben, drága útitáskáikkal, sétapálcáikkal pánikszerűen menekülnek el a lakó-

helyükről, miután – figyelmeztet egy felirat – „Our first families driven out”, az első családjainkat kiűzték, „To the West”, neki a Nyugatnak.

Emitt pedig – persze megint a Broadway-n – New York egykori legendás Hetedik milíciaezredének (7th New York Militia Regiment), a „Selyemharisnyásoknak” (Silk Stocking) – akiket az elithez való tartozásuk miatt „Blue-Bloods”-nak (kékvérűeknek) hívtak – a parádéját köszönti a város lakossága. Csakhogy itt is mintha minden megváltozott volna: az egykori Canal Street ma már a Levi Street nevet viseli, a polgármesteri erkélyről egy bizonyos Simon Sinsesheimer volt tollkereskedő köszönti a felvonulókat, emitt Max Rosenweig „tipikus” amerikai kóser étterme, az ablakokból jellegzetes fiziognómiájú tekintetek követik a masírozókat, akiknek legfeljebb kék egyenruhája emlékeztet a néhai kékvérűekre, amúgy valamenynyien nagy orrú, pajeszos, szakállas alakok, s mind afféle zálogkölcsonzók benyomását keltik. S hogy a pogromhangulatot illetően se legyen hiányérzetünk, emitt egy pajeszos, szakállas, nagy orrú egyenruhás, kezében gumibottal, kéjes vigyorral ütlegel egy itt feledkezett vagy csak eltévedt, rémült tekintetű, sima bőrű, pisze orrú holland telepesivadékot.

A fentiekben két karikatúráról esett szó, amelyek 1892-ben jelentek meg a *Judge* című amerikai satirikus heti magazinban: az első alkotója Grant E. Hamilton, a másodiké James Albert Wales. Mindkét karikaturista ugyanarra a történelmi eseményre reagál, jelesül arra, amelynek nyitányát II. Sándor 1891 márciusában történt meggyilkolása szolgáltatta, s amelyet követően az orosz hatóságok szabad utat engedtek annak a politikai célokra kiötölt antiszemita hazugságnak, amely szerint a cár elleni merénylet elkövetői zsidók voltak.

A sok vonatkozásában meglehetősen sajátosnak mondható orosz antiszemitizmus innentől kezdett a hivatalos orosz politika rangjára emelkedni.¹ Ettől kezdve törvényes kvóták (numerus clausus) írták elő a zsidók továbbtanulási és a különféle munkahelyeken való elhelyezkedési lehetőségeit; eleve tiltott volt mindennemű szolgálatuk a tengerészetnél, a határőrségnél, a különféle gárdákban és a csendőrségnél; az állami rendszeren belül képesítésük ellenére sem foglalkoztathatták őket tanítóként, és nem juthattak egyetemi katedrához; nem lehettek bírók,

¹ Ehhez lásd: S. M. Dubnow: *History of the Jews in Russia and Poland*, III. The Jewish Publication Society of America, Philadelphia, 1920. Különösen 7-39; 66-75; Heinz-Dietrich Löwe: *Antisemitismus und reaktionäre Utopie. Russischer Konservatismus im Kampf gegen den Wandel von Staat und Gesellschaft, 1880-1917*, Hoffman und Campe, Hamburg, 1978; Daniel Gutwein: „Russian »Official-Antisemitism« Reconsidered: Socio-Economic Aspects of Tsarist Jewish Policy, 1881-1905”, in: *International Review of Social History*, 39/2 (1994.), 197-221; *Zsidók Oroszországban, 1900-1929. Cikkek, dokumentumok* (szerk. Krausz Tamás), Magyar Ruszisztikai Intézet – MTA Judaisztikai Kutatócsoport, Budapest, 1995.

vizsgálóbírók, rendőrfelügyelők, s ügyvédeként, hivatásuk gyakorlásához, különleges hatósági engedélyre volt szükségük. Nem lehettek esküdtsékek tagjai, élelmezési hivatalokban nem helyezkedhettek el, katonai iskolákban nem tanulhattak tovább. Az 1881-ben megszülető ún. „májusi törvényekkel” radikálisan tovább nehezítették a zsidók mozgási és letelepedési lehetőségeit: csökkentették a letelepedési övezeteket és drasztikusan korlátozták a zsidók számára engedélyezett körzeteket. Az intézkedési csomag a bürokratikus szándékokon túl a zsidók alsóbbrendűségét volt hivatott demonstrálni az orosz lakosság számára. Az 1881 áprilisában kezdődő, s ettől kezdve egymást követő pogromok sorozata, amelyek a hatóságok hallgatólagos beleegyezésével, más esetekben tevőleges támogatásával zajlottak, egyszerre irányultak a zsidók kifosztására, ingatlanjaik elpusztítására, s egyszerre tömeges és kíméletlen megalázásukra, megkínzásukra és meggyilkolásukra.²

Az állandó jogfosztásnak, kegyetlen pogromoknak, az erőszak majd minden formájának, továbbá a gazdasági és a túlnépesedés okozta nehézségeknek kitett zsidók 1881–1914 között igen nagy számban hagyták el Oroszországot, s mintegy kétmillióan választották új

² Az oroszországi pogromokhoz lásd: Shlomo Lambroza: „The Tsarist Government and the Pogroms of 1903-06”, in: *Modern Judaism*, 7/3 (1987), 287-296; I. Michael Aronson: *Troubled Waters. The Origins of the 1881 Anti-Jewish Pogroms in Russia*, University of Pittsburgh Press, Pittsburgh, 1990; John Doyle Klier: *Russians, Jews and the Pogroms of 1881-1882*, Cambridge University Press, New York, 2011.

Az Új Jeruzsálemük. The Judge Magazine (1892)

otthonukul az Egyesült Államokat,³ annak a szellemiségnek a reményében, amely Emma Lazarus portugál eredetű New York-i jómódú szefárd zsidó család lányának 1883-ban írt költeményéből (*Az új kolosszus – The New Colossus*) köszön vissza. A költemény az 1886-ban felavatott Szabadság-szobrot szólította meg (Statue of Liberty), s jóllehet, a Szabadság-szobor, Franciaország ajándékeként, az Egyesült Államokból a világ felé szétáradó szabadság feltartóztathatatlan szellemét törekedett kifejezni, ám Emma Lazarus épp ellenkezőleg, a szobor gigantikus nőalakjában a világ üldözötteinek, elnyomottainak, menekülteinek otthont adó szimbólumot, a befogadás gesztusát találta meg

³ Yannay Spitzer: *Pogroms, Networks, and Migration. The Jewish Migration from the Russian Empire to the United States 1881-1914*, <https://eh.net/eha/wp-content/uploads/2013/11/Spitzer.pdf>

(1903-ban a szobor talapzatának belső falára felkerült a költemény), annál is inkább, hiszen az USA-ba érkező sok-sok menekült orosz zsidó Ward's Islandon való letelepedését a Hebrew Emigrant Aid Society önkéntes aktivistájaként maga is segítette, támogatta.⁴

Az Egyesült Államokba érkező zsidókat kezdetben kimondott szimpátia övezte.⁵ Ennek elsődleges oka

⁴ Emma Lazarushoz lásd: Esther Schor: *Emma Lazarus*, Schocken, New York, 2017. *Az új kolosszus*: Nem mint görögök-zengte érc-gigász / Tagjait szétvetve két part között, / Áll sós vizű alkony-kapunkban őrt / E fáklás nagyasszony: a lángja láz, / Rab villám, s így ismeri hallomás, / Kitagadottak Anyja. Fényözönt / Hívón világnak int, s lágy szeme köt / Város-párt rév köré: légnemű láncc. / „Óhazák, dús kincs nem kell!”, néma bár, / Kiáltja. „Jöj-jön fáradt, ninestelen, / A tömeg, mely szabadságért zihál: / Nyomorgó söpredétek kell nekem. / A viharvert hontalanokra vár / Arany kapum, hol fáklým emelem.” (Fordította N. Kiss Zsuzsa.)

⁵ Stuart E. Kneese: „The Diplomacy of Neutrality: Theodore Roosevelt and the Russian Pogroms

az alapító atyák szellemisége és az USA-t megteremtő protestáns indíttatású vallási akarat, az európai vallásüldözések elől menekülni kénytelen protestáns felekezetek, baptisták, metodisták, kvékerek, presbiteriánusok, később a puritánok vallási meggyőződése, amelynek során a biblikus idők sokat üldözött zsidó népében saját maguk tipologikus előképét ismerték fel, s államalkotói tevékenységüket az Ószövetség irányadó, transzcendens elveiből olvasták ki, így például a fékek és ellensúlyok rendszerét vagy a hatalmi ágak szétválasztásának követelményét.⁶ A zsidókkal való szimpátia oka volt az amerikai politika kezdetben még óvatosabbnak mondható, ám a későbbiekben egyre határozottabbá és félreérthetlenebbé váló humanitárius kiállása a pravoszláv egyház által is tüzelt és manipulált cári rendszerrel és az orosz állami szervek generálta erőszakkal, valamint a diszkrimináció mindenféle formájával szemben. Végül a szimpátiának cseppet sem elhanyagolható oka volt a korabeli amerikai hírközlésnek létrejötté pillanatától kezdve még talán az európainál is erőteljesebben vallott elköteleződése a vélemény- és közlési szabadság iránt, s az elemi módon gyakorolt és annak feltétlen teret biztosító liberális szabadságfelfogás hagyományának.⁷

of 1903-1906”, in: *Presidential Studies Quarterly* 19/1 (1989), 71-78.

⁶ Lásd ehhez: Daniel L. Dreisbach: *Reading the Bible with the Founding Fathers*, Oxford University Press, Oxford, 2017.

⁷ Haylee Behrends: „America’s Historical Media Fascination with Russia: The New York Times and Russian Jews 1851-1905”, in: *World Complexity Science Academy Journal*, 2/1. 5 (2020), 1-10. (Továbbiakban: Haylee Behrends)

Ám a fokozatosan növekvő bevándorlási hullám következtében, amelynek során az amerikai társadalom erősödő kihívást és élesedő konkurenciát érzékelt, egyre intenzívebbé és nyíltabbá vált az antiszemitizmus,⁸ amely nem egyes zsidókat, hanem a zsidókat mint fajt (*race*), mint szektát (*sect*) vagy mint osztályt (*class*) támadta.⁹ A zsidóellenesség a megszokott sztereotípiák mentén bomlott ki: bírálták a zsidók üzleti gyakorlatát, amelyet akkor is elfogadhatatlannak neveztek, ha azt túlságosan „rámenősnek”, intenzívnek és eltökéltnek ítélték, s akkor is, ha „ellustultnak”, feletébb „kényelmesnek” és végső soron „munkakerülőnek”, a munkától való irtózásnak minősítették. Kritika érte a zsidókat asszimilációs képességük miatt éppen úgy, ahogy asszimilációra való képtelenségük okán is. A zsidók – hangzott el sokszor a sajtóban – „nyomorult emberek” (*wretched people*), megannyi „teher” (*burden*),¹⁰ akiknek kár akármilyen támogatást adni vagy alamizsnát nyújtani, kevés haszonról képesek csak gondoskodni az amerikai társadalom egésze számára.

A Leslie’s Weekly egyik 1892-es száma pontos magyarázatot kívánt adni a jelenségre: a Kelet-Európából érkező zsidók „a legkevésbé kívánatos és legkevésbé szívesen látott bevándorlók közé tartoznak. Az átlag állampolgár szintjének romlása s az ország asszimilációs erejének veszélyes túlterhelése állandó tényező,

⁸ John Higham: „Anti-Semitism in the Gilded Age: A Reinterpretation”, in: *The Mississippi Valley Historical Review*, 43/4 (1957), 559-578.

⁹ Haylee Behrends, 4.

¹⁰ I. m. 3.

A New Yorknak mondott új Jeruzsálem, Judge Magazine (1882)

amelynek jelentősége folyamatosan növekszik.”¹¹

Nem véletlen, hogy a korabeli szó-
rakoztató igényű, viszonylag széles
körökhöz eljutó szépirodalmi művek,
a középrétegeknek szánt lektűrök
egy időben jelenítenek meg pozitív
tulajdonságokkal rendelkező, s puri-
tánságukkal és istenfélelmükkel pél-
daként szolgáló, „biblikus” életvitelt
folytató zsidókat és a megszokottan
hazug sztereotípiakészlet alapján
megrajzolt, karikatúraszerű vagy
egyenesen elborzasztó és veszélyes-
nek minősülő zsidó szereplőket.¹²

Összegezve tehát az Egyesült Álla-
mokba tartó, s főként az oroszországi

gyilkos pogromok miatt hirtelenjé-
ben megnövekedett zsidó emigráció
az USA-ba betelepedett „öslakók”
egyres köreiből komoly riadalmat
okozott, elsősorban azért, mert üz-
leti konkurenciát láttak bennük, de
idegenkedtek az övéiktől eltérő szo-
kásoktól és viselkedési formáktól,
mindezekben a saját kultúrájukat
kikezdő, civilizatorikus hagyomá-
nyaikra veszélyt jelentő feltartóztathatatlanság és fantáziájukban domi-
nanciára törekvő tényezőt érzékelve,
egyszóval a saját megszokott vilá-
guk végét fantáziálva. A kelet-euró-
pai zsidók sokáig jiddisül beszéltek,
egyfajta külön nyelvi szigetet képez-
ve, s jóllehet az Egyesült Államok
alkotmányát és a függetlenségi nyi-
latkozatot kétnyelvű, jiddis–angol
kiadásban kézhez kapták, a nyelvi
távolság csak igen körülményes mó-
don tette lehetővé, hogy saját kiad-
ványaik vagy kulturális termékeik,
amelyekben az Egyesült Államokat

¹¹ A Leslie's Weekly 1892. február 27-i szá-
mát idézi: William J. Phalen: *American
Evangelical Protestantism and European
Immigrants, 1880-1924*, McFarland &
Company, Jefferson, North Carolina, 2011.
152.

¹² Michael N. Dobkowski: „American Anti-
Semitism: A Reinterpretation”, in: *American
Quarterly*, 29/2 (1977), 166-181.

mint a „Szabadság Földjét” éltették (Leben zol Amerika – Éljen Amerika, dalmú, 1910; Zei gebensht Du Freie Land – Long Live the Land of the Free – Éljen a Szabadság Földje, dalmú, 1911. stb.) eljussanak keresztény polgártársaikhoz.

A zsidók nagyszámú betelepedésétől, a gazdasági és pénzügyi konkurenciától, a kulturális, civilizatorikus és nyelvi különbségektől való félelem a fentiekben ismertetett karikatúrák hol megengedőbb, hol durvább iróniával torzított, ám valóságosan megképződött nyugtalanságnak, aggodalomnak és szorongásnak a kifejeződései. Ugyanakkor lényeges, hogy a civilizatorikus-kulturális félelmek vagy az egzisztenciális szorongások mögött nem húzódnak meg valamiféle fiktív zsidó világ-összeesküvésre utaló célzások vagy állítások, mintha az USA-ba irányuló bevándorlás egy világ feletti zsidó hatalom előkészítésének volna az előjele, s egyben előkészítője a világ államai feletti ellenőrzésnek és az „erőszaknak” a gazdasági, a pénzügyi és a hatalmi-politikai élet kézbentartásának céljából, amint ez az Európában elterjedt és ugyanitt jelentős karriert befutó *Cion bölcseinek jegyzőkönyvei* című hamisított pamfletből kiolvasható: „A mi jelszavunk: – erőszak és megtévesztés. Politikai ügyekben csak az erőszak győzedelmeskedik... Az erőszak legyen az alapelv, a megtévesztés és ravaszság pedig a követendő irányvonal... Ez a rossz az egyetlen eszköz, mellyel a célt, a jót elérhetjük. Ezért nem szabad felhagynunk a megvesztegetéssel, csalással és árulással, ha ezzel előmozdítjuk célunk elérését. A politikában érteni kell mások gyengeségeinek habozás

nélküli kihasználásához, ha ezáltal behódolást és mások feletti uralmat biztosítunk magunknak. A mi államunknak, amely a békés hódítás útját követi, megvan a joga ahhoz, hogy a háború borzalmait kevésbé feltűnő és kielégítőbb halálos ítéletekkel helyettesítse, melyek szükségesek annak a terroruralomnak fenntartásához, amely vak engedelmességet követel. Az irgalmatlan szigor a legerősebb hatalmi eszköz az államban. Nemcsak a haszon kedvéért, hanem a kötelesség nevében, a győzelem kedvéért is ragaszkodnunk kell az erőszak és megtévesztés programjához... nem annyira az eszközök révén, mint inkább a szigorúság doktrínája révén fogunk diadalmaskodni és az összes kormányt a mi szuperkormányunknak alávetni.”¹³

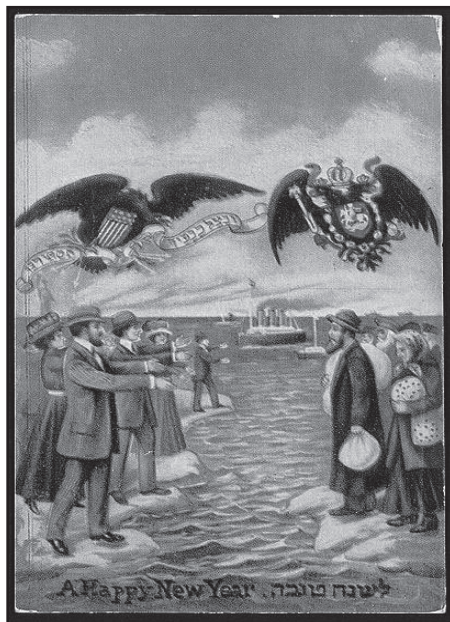
A világalomra törő háttérhatalom lázálma a kezdeti időszakban több okból nem érhetett el jelentős sikereket az Egyesült Államokban: részben azért, mert az USA-ba betelepettek (ez gyakorlatilag teljes egészében igaz New York holland telepes családjaira) valamennyien bevándorlók voltak, s a migráció lényegében folyamatos és töretlen volt a 18–19. század folyamán. Másrészt a protestáns bevándorlók jelentős része az Oroszországból érkező zsidókhoz hasonlóan vallásüldözésnek kitett menekült volt, vagyis helyzetük sok tekintetben analógiákat kínált a zsidó menekültekével. Harmadrészt az Oroszországból s kisebb részben Kelet-Európa más területeiről érkező zsidók meghatározó része szegény vagy elszegényedett, erősen alulkvalifikált személy volt,

¹³ <http://www.freepress-freespeech.com/holhome/konyvek/bolcs1.htm>

akik mögött egyfajta háttérhatalmat vizionálni meglehetősen abszurdnak tűnhetett. Végül nem elhanyagolható tényező az európai és az amerikai kapitalizmus fejlettsége közötti különbség: míg az európai kapitalizmuskritika alapvetően baloldali-romantikus kapitalizmusellenességből nőtt ki, a kapitalizmus annak legfontosabb attribútumait és összetevőit, az ipart, a pénzgazdálkodást és a kereskedelmet jelentős részben a zsidóknak tulajdonították, vagyis a nem keresztény, mi több, a keresztény világ politikai nézeteivel ellentétesnek feltüntetett liberális zsidóknak adresszálva, addig az USA-ban más szempontok és tényezők domináltak.

Az Egyesült Államokban a hagyományos antijudaista-antiszemita sztereotípiák másról árulkodnak: a „ha túl szegény, az a baj, ha túl gazdag, az a baj”, vagy ha „csak túl lassan képes asszimilálódni, az a baj, ha túl gyorsan képes asszimilálódni, az a baj” leegyszerűsítő gondolkodásmódja mellett persze jelen van a hagyományos vallási indíttatású zsidóellenesség, amennyiben a zsidó „bajjós alak” (portentous figure), aki egyszerre „Isten szándékának közvetítője és bosszújának áldozata”.¹⁴ Ugyanakkor a zsidók gazdasági sikerei afféle „mintakapitalistákká” (model capitalists) avatja őket, komoly konkurenciává, ahol a „nemzetközi zsidó” fogalma nem a nemzetközi összeesküvésre, sokkal inkább a pénzvilág internacionális „összefonódásaira” utal, ám gyakorlatilag minden esetben nélkülözi a háttérhatalmi összeesküvés konnotációját.

¹⁴ John Higham: i. m. 563.

Újévi üdvözlőlap (1909)

Mindeközben persze a zsidókat elítélő sztereotípiakészlet, a használt jelzők és a zsidóknak tulajdonított attribútumok semmiben sem különböznek a régmúlt időkben megszokott és amonnan megörökölt ráfogásoktól: a gyűlölködés visszatérő alakzatainak aktualizálási törekvése nemcsak arról tanúskodik, hogy az ember irracionális gyűlöletre hajlamos gondolkodása valójában nem képes generálisan új és meglepően váratlan elemeket kreálni, minthogy úgyszólván teljes arzenálja a zsidókkal szembeni évezredek konstrukciókat őrző, hanem arról az antropológiának szánt téziszről is, hogy az „örök zsidó” típusa változatlan, s valamennyi korban a maga szilárd mozdulatlanságában és stabilitásában jeleníti meg minden rossz eredőjét, a keresztény világra leselkedő sokféle bajt és veszélyt, amelynek végső forrása egy intemporális állandó: tudnillik a zsidó jellem és habitus.

Míg az évezredek zsidóellenesség okait kutatók közül mindazok számára, akik egyfajta esszenciális vagy szubsztanciális¹⁵ módszertani megközelítést vallva a „mi” és az „ők” ellentétének az alapjait a zsidók szokásait nem vagy alig-alig ismerő, leginkább a tudatlanságból táplálkozó attitűd megalkotta ellenséges sztereotípiáiban próbálják láttatni, a fent idézett példák meggyőzően bizonyíthatják alkalmazott módszerük helyességét. Azt, amit Tcherikover ekképpen fogalmazott meg: „Az antiszemitizmus meghatározó lényege a zsidó nép létezéséből fakad, mint-hogy idegen test a népek között. Az antiszemitizmus eredetének a zsidóság idegen jellege a központi oka, és ennek az idegen jellegnek két aspektusa van: a zsidók idegenek a többi nép számára, mivel eredetükre nézve egy másik országból származnak, és ugyancsak idegenek idegen szokásaik miatt, amelyek az ország lakói szemében különösek és egzotikusak.”¹⁶

A szubsztancialista vagy esszencialista állásponttól eltérően mindazok, akik a zsidóellenesség okait elsősorban funkcionalista alapon közelítik meg, a mindenkor zsidóellenesség legkülönbélebb (faji, gazdasági, társadalmi, vallási, pszichológiai etc.) formáit legfőképpen politikai okokra vezetve vissza, az Egyesült

Államokban vészes sebességgel terjedő antiszemitizmus legújabb megnyilatkozásaira hivatkoznak előszeretettel, mint amelyek bizonyos hatalmi-politikai konfliktusok mentén, avagy azokra reflektálva alakultak ki, „a politikai küzdelmek visszfényeként”,¹⁷ s váltak egy-egy jól kitapintható politikai erőforrás saját köreikben egyre népszerűbb megnyilvánulásává.

A Simon Wiesenthal Center 2022. évi legsúlyosabb globális antiszemitizmus incidenseit közétevé jelentése top tízes listájának első helyét a népszerű amerikai influenszer, Kanye West foglalja el, míg a lista kilencedik helyére a Black Hebrew Israelite (Fekete Héber Izraeliták – BHI) mozgalom került.¹⁸

Kanye West számtalan dühödt antiszemitizmus és Hitlert dicsőítő kijelentése mellett („minden ember létrehozott valami értéket, különös tekintettel Hitlerre”¹⁹) rendre hangot ad annak a meggyőződésének, miszerint „a feketék az igazi zsidók”,²⁰ ők Isten szövetségének legitim örökösei. Kanye West a BHI vallási és civil mozgalommal együtt vallja, hogy az ősi izraeliták leszármazottai nem a hazug és csaló fehér zsidók, hanem a fekete héberek,²¹ akik egyes vélemények szerint a bibliai Salamon és Sába királynőjének, más állí-

¹⁵ Christhard Hoffmann: *Juden und Judentum im Werk Deutscher Althistoriker des 19. und 20. Jahrhunderts*, E. J. Brill, Leiden, 1988. 224. Lásd ehhez Gábor György: „Részben tájékozatlanságból, főként azonban rosszindulatból. Judeofóbia, antijudaizmus, antiszemitizmus – fogalomtörténet és hermeneutika”, in: *A történelem tekintete. Emlékezet és tanúság*, Typotex, Budapest, 2021. 225-260.

¹⁶ Victor Tcherikover: *Hellenistic Civilization and the Jews*, Atheneum, New York, 1977. 358.

¹⁷ Isaac Heinemann: „Ursprung und Wesen des Antisemitismus im Altertum”, in: *Festgabe zum zehnjährigen Bestehen der Akademie für Wissenschaft des Judentums 1919-1929*, Akademie Verlag, Berlin, 1929. 85.

¹⁸ <https://www.wiesenthal.com/assets/pdf/2022-top-ten-worst-global.pdf>

¹⁹ Uo.

²⁰ <https://www.vox.com/culture/23400851/kanye-west-antisemitism-hitler-praise>

²¹ <https://www.timesofisrael.com/black-people-are-actually-jews-the-origins-of-kanye-wests-inflammatory-remarks/>

tások szerint Titus i. sz. 70-es véres győzelmét követően Jeruzsálemből és környékéről elűzött, Afrikába menekült, s ott diaszpórában továbbélő egykori szentföldi zsidóság utódai.

A „fehér zsidókat” Kanye West és a Fekete Héber Izraeliták a leghagyományosabb antiszemita toposzokkal illetik: a zsidók gazdagok, kapzsiak és teljes befolyással vannak a világ pénzügyi működésére. Kanye West szerint Trump zsidó veje, Jared Kushner a közel-keleti békét kizárólag saját anyagi-pénzügyi előnyei miatt szorgalmazta. A zsidók kezében van a teljes média és a filmgyártás otthona, Hollywood. A „fehér zsidók” a feketék kizsákmányolására szövetkeztek, hogy fenntartsák az új rabszolgaságot. A zsinagóga a Sátán lakhelye – mondja Kanye West, amit aztán Jay Electronica, a neves rapper lemezre is énekel,²² ezzel is kifejezve szellemi kötődését az összeesküvéselméleteket felállító, iszlamista, fehérellenes, antiszemita, homofób, a cionizmust fajelméletként elkönyvelő Louis Farrakhanhoz, a Nation of Islam (NOI) nacionalista vallási és politikai szervezet vezetőjéhez.

A kérdés, hogy vajon ki minősül „igazi” és ki „hamis” zsidónak, nagyjából kétezer éves antijudaista dilemma, amely messze nem Kanye West fejében vagy a BHI ideológiájában látott napvilágot. A korai századok kereszténysége önmagára, mint a „leváltott”, isteni küldetését és

megbízatását elveszejtő nép helyébe lépő üdvtörténeti örököse tekintett, az egyetlen igazi örökösnek, „verus Israelnek”, „igazi zsidóságnak” nevezve önmagát.²³ A régi nép, vagyis a zsidóság ugyanis eljátszotta örökségét, törvényei elavultakká lettek, a nép letért a kijelölt útról, ezért most őket váltja fel Isten új népe, az „igazi zsidóság”, vagyis maga a kereszténység: ezentúl a keresztényekre vonatkozik a zsidó elnevezés, hiszen jogunk van rá, minthogy a Megváltó Juda törzseből származik.”²⁴ De ugyanígy, szorgalmasan igyekeznek bizonyítani már jó két évszázada azt a délibábos elméletet, amely szerint az angolszászok, vagyis az „angloizraeliták” (Anglo-Israelites) valójában a választott nép legigazabb leszármazottai, akiknek az utódait „Izsák után fogják nevezni” (1Mózes 21,12), hiszen az „I-saac név egyértelműen utal a szászokra.”²⁵

S hasonlóképpen, már a korai kereszténység a *Jelenések könyvének* „sátán zsinagógája” (2,9) megállapítására hivatkozva igyekezett újra és újra hangsúlyozni, hogy a zsidóság az ördög népe, az Antikrisztus gyülekezete, s a „zsinagóga démonok lakhelye”.²⁶ Mindenesetre figyelemre méltó, hogy a 2018 októberében, a pittsburghi Élet Fája zsinagóga elleni, tizenegy ember halálát okozó

²² <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2022/10/what-kanye-west-anti-semitism-conspiracy-theories-reveal/671885/>; <https://www.jta.org/2020/03/17/culture/rapper-jay-electronica-sparks-anti-semitism-controversy-with-rothschild-and-synagogue-of-satan-lyrics> „And I bet you a Rothschild I get a bang for my dollar / The synagogue of Satan want me to hang by my collar.”

²³ Lásd ehhez: Marcel Simon: *Verus Israel, Étude sur les relations entre Chrétiens et Juifs dans l'Empire Romain (135-425)*, Éditions E, de Boccard, Paris, 1983.

²⁴ Cassiodorus: „Expositio in Psalmum 75”, in: *Expositio in Psalterium*, Migne Patrologia Latina, 70. Paris, 1847. 542.

²⁵ <https://jewishencyclopedia.com/articles/1524-anglo-israelism>

²⁶ Aranyszájú Szent János: *Beszédek a zsidók ellen*, Wesley János Lelkészképző Főiskola, Budapest, 2005. 51; 54; 59. Fordította Vattamány Gyula.

zó terrorista merénylet²⁷ elkövetője, Robert Bowers, aki meggyőződéssel vallotta, hogy az Egyesült Államokba tartó zsidókat, akik a fehér emberek ellenségei, és a zsidók mellett más menekülteket Soros György háttérszervezete irányítja, s ahogy egy közösségi portálon Bowers írta: „Nyisd ki a szemed! A mocskos, gonosz zsidók behozzák a mocskos, gonosz muszlimokat az országba”, az alt-right aktivisták és a fehér nacionalisták körében különösen népszerű Gab nevű közösségi portálra közvetlenül a merénylet előtt, utolsó posztjaként Jézusnak a zsidókhoz intézett szavait írta ki: „A sátán az atyátok” (János 8,44).²⁸

Amint a középkorban a prédikáció műfaja, valamint a templomok megszokott ikonográfiájú antijudaista kiábrázolásai, festmények és kőfaragványok erősítették föl a zsidókkal szembeni előítéleteket, a közösségi médiában manapság több tízmillióra tehető Kanye West követőinek tábora, s a szűkebb, helyi, lokális érdeklődés globális jellegűvé szélesedett. A BHI szervezésében, Brooklynban, a zsidók lakónegyedének közvetlen szomszédságában került sor tavaly novemberben arra a több száz főnyi tüntetésre, ahol a tömeg, kiállva Kyrrie Irving, a Brooklyn Nets kosárlabdázójának antiszemita megnyilvánulása mellett,²⁹

akit egyébként az észak-amerikai profi kosárlabdaliga (NBA) szankciókkal sújtott, a „Mi vagyunk az igazi zsidók” (We are the real Jews), az „Ideje felébredni” (Time to wake up) és a „Jó hírem van számotokra, mi vagyunk az igazi zsidók” (I’ve got good news for you, we are the real Jews) mondatokat skandálva szándékozott nyomatékosítani, hogy kik is valójában Izrael igaz gyermekei, és hogy a fehér, európai eredetű zsidók „hamis” zsidók, hiszen valójában züllött, perverz, ördögien gonosz, az egész társadalomra roppant veszélyt jelentő szélhámosok.

Nem sokkal ezután, közvetlenül azt követően, hogy Kanye West Donald Trump volt elnökkel vacsoráztott, a rapper a neves összeesküvés-hívó televíziósnek, Alex Jonesnak a műsorában fejtette ki, hogy sok jót lát Hitler alakjában, s immár sokadszorra hangsúlyozta, hogy nagy rajongója Hitlernek. A fenti tüntetés egyik szónoka éppen Kanye West nyomán fejtette ki, hogy „Hitler tudta, kik az igazi zsidók”, hogy „a zsidók az ördögtől erednek”, s ő maga igencsak örül, hogy a holokauszt megtörtént.³⁰

Látszólag nehezen értelmezhető, valójában azonban logikus, hogy Kanye West eszmeiségéhez és a BHI ideológiájához meglepően közel állnak a fehér szupremáciát hirdető, antiszemita és feketeellenes identitásmozgalmak. Alex Linder, a Vanguard News Network weboldal antiszemita alapítója és a fehér szupremácia elkötelezettje rendre annak ad hangot, hogy a zsidók

²⁷ A 2018. október 27-én végrehajtott merényletet az amerikai hatóságok az Egyesült Államok története legsúlyosabb antiszemita merényleteként tartják számon. Vö. <https://hds.harvard.edu/news/2018/10/30/tree-of-life-roots>

²⁸ <https://www.cbsnews.com/news/jews-are-the-children-of-satan-john-8-44-danger-of-taking-biblical-passages-out-of-context/>

²⁹ <https://www.timesofisrael.com/as-kyrie-irving-returns-to-court-black-hebrews-rally-in-solidarity-outside-stadium/>

³⁰ https://www.wiesenthal.com/assets/pdf/black_hebrew_israelite_movement-12-2022.pdf

ugyan fehéreknek nevezik magukat, ám valójában nem fehérek, s csak azért mondják magukat fehérnek, hogy összekevervén őket a fehérekkel, lejárassák és megalázzák a felsőbbrendű fehéreket, s gyűlöletet generáljanak ellenük. A fehér fajelméletet hirdető antiszemita éppen úgy, mint a fekete felsőbbrendűség ugyancsak antiszemita képviselői a Great Replacement (Le Grand Remplacement – Nagy Felcserélés, Nagy Népeességcsere), Renaud Camus francia író hírhedt elméletének helyi szószólói – köztük David Lane, a The Order nevű egykori terrorszervezet tagja, a fehér szeparatizmus legfőbb ideológusa³¹ –, akik vagy az amerikai civilizáció fehér jellegének megváltoztatási szándékát látják a zsidókban, bennük érzékelve minden politikai, gazdasági és pénzügyi nehézség vagy vallási és erkölcsi romlás legfőbb forrását, vagy a zsidókban ismerik föl azokat az idegen betelepülőket, akik a feketéket továbbra is minden igyekezetükkel rabszolgasorba próbálva taszítani, kedvező anyagi és hatalmi pozícióik birtokában a feketékkel szemben kívánják megőrizni hege-

món helyzetüket. Renaud Camus etnonacionalista elmélete, amely az őslakosság lecserélésének teóriájára épít, 2010 után jelentős karriert futott be az Egyesült Államokban, így például alapvetően határozta meg a pár éven át működő American Identity Movement szellemi orientációját. A mozgalom és holdudvara a leghagyományosabb antiszemita toposzok felemlegetésével kísérelte meg annak bizonyítását, hogy a zsidóság asszimilálhatatlan idegen test az Egyesült Államok tradicionális világában, s célja a gazdasági, pénzügyi és politikai hatalom megszerzése, az amerikai fehér bőrűek világának felcserélése.

Sokatmondó, hogy a 2017. augusztus 11–12-i charlottesville-i fehér fajgyűlölő neonáci összejövetelen (Unite the Right rally), ahol a tömeg azt üvöltötte, hogy „Jews will not replace us”, vagyis „Zsidók nem fognak helyettesíteni minket”, „mi maradunk dominánsak”, a „helyettesítés” szavának használatával kapcsolatosan az elmélet megalkotója, Renaud Camus egy interjúban arra igyekezett rámutatni, hogy meglehet, nem is ismerik a tüntetők az ő teóriáját, s ő maga a tüntetők náci jelképeitől és antiszemita megnyilvánulásaitól elhatárolódik, de a helyettesítés (replacement) a modernitás lényege: a világ különböző helyeit, civilizációit és identitását tömeges migráció fenyegeti, így például az európaiakat az iszlám beáramlás, s mindez egyet jelent egy népnek és egy civilizációnak egy másik néppel és másik civilizációval történő felcserélésével, helyettesítésével.³²

³¹ David Lane a szerzője a Fourteen Words (Tizennégy szó) néven elhíresült, mindmáig a legnépszerűbb fehér felsőbbrendűségi szlogennek: „We must secure the existence of our people and a future for white children.” (Biztosítanunk kell népünk létét és a fehér gyerekek jövőjét.) Lane és követői vallották, hogy ha nem tesznek azonnali lépéseket, a fehér faj kihalásra van ítélve a „színesek felemelkedése” miatt, amelyet végső soron a zsidók irányítanak és manipulálnak. Lásd ehhez: Kevin Flynn – Gary Gerhardt: *The Silent Brotherhood, The Chilling Inside Story of America's Violent Anti-Government Militia Movement*, Signet, New York, 1995; Mattias Gardell: *Gods of the Blood: The Pagan Revival and White Separatism*, Duke University Press, Durham, 2003.

³² <https://www.vox.com/world/2017/8/15/16141456/renaud-camus-the-great-replacement-you-will->

Mindenesetre a nem egészen másfél évszázaddal ezelőtti első amerikai antiszemita megnyilvánulások és napjaink hasonló jelenségei nem az eltérő sztereotípiák használatában mutatnak különbséget, minthogy az alkalmazott toposzok és trópusok szókészlete gyakorlatilag ugyanaz maradt. Ám sokkal inkább megváltozott annak kiterjedtsége, lokálisból univerzálissá válása, s a zsidóság szerepének eme kiszélesített látószögéből történő megítélése: míg a 19. század végének amerikai társadalmában, s ott is leginkább egyes helyekhez (pl. New York) kötődve, a zsidóság komoly és félelmetes konkurenciaként jelent meg elsősorban a kapitalista világ gazdasági, pénzügyi és kereskedelmi szektorában, addig napjainkra a zsidóság egy láthatatlan világhatalom gonosz és emberiségellenes céljainak eszköztárává instrumentalizálódott. A világháló révén a globalizálódott világot testközelből érzékelők számára a network biztosította „rálátás” gyakran azt a benyomást kelti, mintha az érzékelt, látott és közvetlenül megtapasztalt jelenségek mögött láthatatlan, érzékelhetetlen, kizárólag „logikus” és „racionális” következtetések útján feltérképezhető háttérstruktúra működne, amely a következtetéseknek köszönhetően immár jól érzékelhető gigantikus küzdelmet folytat hatalmi érdekeinek érvényesítése érdekében. A „logikus” és „racionális” következtetések valójában a jól ismert irracionális konzekvenciák levonására elégségesek, amelyek mindig magukon hordozzák a különféle helyi politikai, ideológiai és egyéb lokális érdekeltségek összefüggésrendszerét.

Ugyanakkor a titkos háttér-összeesküvés képezi az okát a vele szemben való fellépés etikai-morális kötelezettségnek, s akár magát a törvényes rendet is elvető vagy azon túllépni törekvő kategorikus-fundamentalista parancsolatnak. Másfelől a titkos háttér-összeesküvés ad magyarázatot a világban és a mindenkori közvetlen környezetben bekövetkező valamennyi nehézségre és a nem kívánt negatív változásokra és eseményekre (a pénzügyi és hitelválságtól, valamint a háborús gócoctól az energiaproblémákon vagy a fenntarthatóságon át a társadalmi olló egyre szélesebbé nyílásáig vagy akár a pandémiáig stb.), miként ugyanez a felmérhetetlenül erős politikai és hatalmi eszközökkel rendelkező titkos háttérhatalom adja magyarázatát a vele szemben elszántan fellépő politikusok időleges kudarcainak, bukásainak, a megannyi „elcsalt” választásnak vagy a „nyilvánvalóan” megvesztegetett és korrupcióra kényszerített különböző nemzetközi politikai érdekközösségek szűnni nem akaró ellenállásának.

2023 januárjában a *The Wall Street Journal*-ban fontos cikk jelent meg David Nirenbergnek, az Institute for Advanced Study igazgatójának tollából, *History Can Be an Antidote to Antisemitism* (A történelem válhat az antiszemitizmus ellenszerévé) címmel.³³ A szerző napjaink amerikai antiszemita jelenségeit áttekintve állapítja meg, hogy az antiszemi-

³³ https://www.wsj.com/articles/history-can-be-an-antidote-to-antisemitism-11672930679?mod=Searchresults_pos4&page=1 David Nirenberg egyik legismertebb munkája magyar nyelven is olvasható: David Nirenberg: *Antijudaizmus, A nyugati hagyomány*, Kalligram, Budapest, 2016. Fordította Felcsúti Péter.

tizmus nem korlátozódik egyetlen társadalmi csoportra sem, minthogy jelen van az iszlamisták és a muszlim bevándorlás ellen szót emelők körében, megtalálható napjaink kapitalizmusának jobb- és baloldali bírálóinak nézeteiben, miként a fehér felsőbbrendű szupremáciát hirdető és a fekete „héber izraeliták” körében egyaránt. Nirenberg annak a reményének ad hangot, hogy a történelem ugyan nem egy varázslatos amulett, amelynek megdörzsölése megóv bennünket minden veszélytől, de segíthet abban, hogy világsá tegye: a mai antiszemita toposzok régről ismertek, sok újdonságot nem tartalmazó ősi hiedelmek, amelyek a korábbiakban sem vezettek el az ígért célokhoz, a vágyott szebb és boldogabb jövőhöz, kizárólag az egész emberiséget érintő legsúlyosabb társadalmi kataklizmához. Vagyis – így Nirenberg – a történelem mint „erőteljes emlékeztető” (powerful reminder) válhat az antisemitizmus ellenszerévé.

S valóban így van! Ha a zsidóságot különféle háttérhatalmi összeesküvés-elméletekkel vádoló, amúgy egyre elterjedtebbnek mondható és még egyes európai politikai körökben vagy azok holdudvarában is kódolt, ámde játszi könnyedséggel dekódolható formában felbukkanó hagymázás teóriákra gondolunk, amelyek leginkább arra alkalmasak, hogy az adott hatalom saját kudarcainak, sikertelenségének és hibáinak magyarázatát ezekben találja meg és mutassa fel követőinek, nem árt, ha tudjuk: ez az „újdonság” is szakállas elmeszülemény.

Josephus Flavius ugyanis már az első század végén írt munkájában racionális érvekkel semmisítette

meg az 1. században élt Apión nevű dühödt alexandriai zsidóellenes szerzőnek a vádjait, miszerint „a zsidók kimondhatatlan törvénye” (legem ineffabilem Iudaeorum) értelmében a legembertelenebb cselekedeteket hajtják végre: az elfogott görög embereket templomuk szentélyében előbb felhizlalják, majd „örök ellenségeskedést esküdnek a görögök ellen” (inimicitias contra Graecos haberent), s a foglyokat kegyetlenül lemészárolják.³⁴ A későbbiekben, a középkori kereszténység antijudaista világában a zsidó háttér-összeesküvés a hozzá kapcsolt „titkos helyen” (in loco secretissimo) megállapítással, ha lehet, még sötétebbé és még titokzatosabbá válik, ezzel is érzékeltetni kívánva a titkos nemzetközi zsidó ármánykodásnak kitett keresztény világ roppant kiszolgáltatottságát, védtelenségét és törekenységét.

Josephus Flavius tisztességről és nagy felkészültségről tanúskodó eljárása – lássuk be – persze jószándékú tévedésen alapult: racionális argumentumok vajmi kevés eséllyel szolgálhatnak cáfolatául rációon túli, irracionális érveknek, amelyek szorongatott helyzetbe kerülve újra és újra kibújnak az észbeli logikai-következtetési formákra kötelezően előírt elvárások és előírások alól.

Marad tehát Nirenberg reménye: a történelem által ébren tartott emlékezetben való bizodalom.

Nirenbergnek legyen igaza!

³⁴ Josephus Flavius: *Apión ellen, avagy a zsidó nép ősi voltáról*, II, 8, 98-111, Helikon Kiadó, Budapest, 1984. 62-63. Fordította Hahn István.